

s. 132-182); daha sonra da Gâfiki'nin eserinin tahkikli neşrini yaptı (*el-Mürşid ft tıbbi'l-^çayn li'l-Gâfiki*, Beyrut 1987).

Gâfiki'nin eseri, Batılı araştırmacılar tarafından o devrin Doğu ve Batı İslâm medeniyetlerinde tanınan bütün oftalmoloji bilgilerinin bir özeti olarak kabul edilir. Ancak Endülüs'te kaleme alınan göz tabâbetiyle ilgili en dikkate değer eseri teşkil etmesine rağmen orijinaliteden yoksun, geniş bir derleme mahiyetinde olduğu da ileri sürülmüştür (*EI²*, II, 995). Fakat müslüman hekimlerin göz tıbbı üzerine yazdıkları bütün eserler henüz karşılaştırmalı biçimde ele alınmadığından bu konuda söylenenlerin gerçeği tam anlamıyla yansıtması mümkün değildir. *el-Mürşid fi'l-küh'l*'ün, işlediği genel tıp konularının yanında asıl temasını oluşturan göz tabâbetine yaptığı hizmeti çeşitli açılardan değerlendirmek gerekir. Her şeyden önce Gâfiki'nin, göz patolojisinin genel patolojiyle olan bağlantısını tesbitte modern tıbbâ öncülük ettiği söylenebilir.

Gâfiki, çocuklarda rastlanan göz hastalıklarını ayrı bir bölümde incelemesi, ilaçların terkindeki maddelerin ölçülerine ve göz sağlığı için en başta sağlıklı beslenmeye dikkat çekmesi, tedavi metotlarına birçok alternatif getirmesi ve göz cerrahisi aletlerinin gelişmesine yaptığı katkı ile göz hekimliğine büyük hizmetlerde bulunmuştur; kitabı, bu konuda İslâm dünyasında yapılmış çalışmaların en önemlilerinden biri ve en genişidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Himyerî, *er-Ravzü'l-mi^çtâr*, s. 426-427; F. Wüstenfeld, *Geschichte der arabischen Aerzte und Naturforscher*, Göttingen 1840; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876; J. Hirschberg, *Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde*, Berlin 1909; M. Meyerhof, *L'ophtalmologie de Mohammad al-Ghâfiqî*, Barcelona 1933; Muhammed el-Arabî el-Hattâbî, *e^ç-Tıb ve'l-e^çbbâ^ç fi'l-Endelüsü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1988, I, 25, 64; Hasan Ali Hasan, "Tıbbü'l-^çuyûn 'inde'l-^çArab: İbn Eslem el-Gâfiki", *el-Bâhiş*, I/5-6, Paris 1979, s. 132-182; T. Sarnelli, "al-Ghâfiqî", *EI²* (İng.), II, 995.

CEMİL AKPINAR

GAFİR

(bk. GAFÜR).

GAFİR SÜRESİ

(bk. MÜ'MİN SÜRESİ).

GAFLET

(الغفلة)

Dünya veya âhiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden ahlâk ve tasavvuf terimi.

Sözlükte "terketmek, önemsememek" anlamında masdar ve "dalgınlık, dikkatsizlik, yanılma, ihmal" mânasında isim olan **gaflet** kelimesi, "bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi" (Ebû'l-Bekâ, s. 206), "nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi" (*et-Ta^çrîfât*, "ğaflet" md.), "yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana ârız olan yanılı hali" (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğf" md.) şeklinde tarif edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de maddî ve mânevî menfaatlerini bilen insanlara "zâkir" ve "ehl-i zikir", bundan habersiz olanlara da "gâfil" denilmiştir. Gaflet "unutma ve yanılma" mânasını da taşımakla birlikte aslında bu iki kavramdan farklıdır (Ebû'l-Bekâ, s. 206; *et-Ta^çrîfât*, "nisyân" md.). Bir şeyi bile bile terketmek gaflet, bilmeden terketmek unutmaktır. Kur'an, hayvanlardan daha aşağı seviyede bulunan ve kalpleri mühürlü olanları gafil diye niteler (el-A'râf 7/179) ve müminlerden gafil olmamalarını isteyerek (el-A'râf 7/205) Allah'ın âyetlerinden gafil olanların cehennemlik olduklarını bildirir (el-A'râf 7/146; Yûnus 10/7-8). Gaflet içinde bulunanlar âhirette pişmanlık duyacaklardır (el-Enbiyâ 21/97). Gaflet kelimesi Kur'an'da "habersiz olma" mânasında da kullanılmıştır (Yûsuf 12/3; Kâf 50/22) ve Allah'ın gafil (olup bitenlerden habersiz) olmadığı hususunda sık sık dikkat çekilmiştir (meselâ el-Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149). Hadislerde de insanların Allah'tan, onun zikrinden ve âyetlerinden gafil olmamaları istenmiş, gafil kalple yapılan duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (*Müsned*, II, 177; *el-Muva^çta^ç*, "Şalât", 8; Tirmizî, "Da^çavât", 65).

Zâhid ve sûfiler gaflet konusu üzerinde önemle durmuşlardır. İbn Ebû'l-Havârî gafletli "en büyük musibet ve kasvet" olarak tanımlar. Ona göre en derin uyku gaflet uykusudur. Gaflet olmasaydı insan nefsinin arzularına kul olmazdı. Cüneyd-i Bağdâdî, Allah'tan gafil olmanın ateşe girmekten daha zor olduğunu söyler. Ebû Ca'fer Sinân'a göre,

bir insanın işlediği günahattan tövbe etmesi gerektiğinden gafil olması o günahı işlemesinden daha kötüdür. Kalbin gaflet içinde bulunmamasını isteyen Dârânî'ye göre gafletli kalpten kovmanın tek yolu Allah korkusudur. İbn Mesrûk ise gafletle cehalet arasında bir ilgi kurarak cehaletin gaflete yol açtığını söyler. Ebû Bekir eş-Şibli'nin gaflete düşmemek için zaman zaman vücudunu kırbaçladığı rivayet edilir. Kaynaklarda, Ebû Hafs el-Haddâd'ın Allah'ı gaflet üzere iken zikretmediği, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ise ölümlerinde Allah'ı hep gafletle zikrettiğini söylediği kaydedilmiştir.

Sûfiler gafletli ikiye ayırır ve bazı hallerde gafletin gerekli olduğuna inanırlar. İbn Ebû'l-Verd'e göre gafletin biri rahmet, diğeri felâket olan şekli vardır. Rahmet olan gaflet kulluğun gereğini yerine getirmeye engel olmaz. İkincisi ise günaha giren kişiyi kulluk yapmaktan alıkoymaz. Sürekli olarak celâl ve cemâl tecellilerini temaşa etmeye güç yetiremeyen âşik ve siddîkların bazan gaflete ihtiyaç duydukları da olur. Nitekim Ebû Hafs el-Haddâd âşikların ancak gaflette sükûn bulacaklarını söylemiş, Ebû Hamza el-Bağdâdî de, "Gaflet olmasaydı Allah'ın zikrinin verdiği hazdan siddîklar ölürlerdi" diyerek Haddâd'ı teyit etmiştir. Mutarriif b. Abdullah'a göre Allah'ın siddîkların kalbine gaflet vermesi rahmetinin eseridir. Eğer kendisini tanıdıkları kadar onlara korku verseydi hayatlarını sürdürmeleri güç olurdu. Rebî b. Abdurrahman, Allah gaflete düşürerek ölümü unutturduğu için insanların dünyayı imar edebildikleri görüşündeydi.

Zaman zaman insanların şarkı ve türkü söylemelerine, oynayıp eğlenmelerine ve dinlenmelerine imkân veren geçici gaflet halleri zâhir ulemâsınca genellikle günah sayılmamıştır. Sûfilerin tehlikeli buldukları ibadet dışındaki gaflet değil insana ibadeti ve kulluğu unutturan veya kalp huzuruyla dinî görevleri yerine getirmesine engel olan gaflettir. Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlî gibi mu tasavvıflar gafletle Kur'an okumanın sakıncalarını geniş olarak açıklamışlardır.

Gafilleri uyarmak için *Tenbihü'l-gâfil*, *Tenbihü'l-gâfilin* ve *İkâzû'l-gâfilin* gibi adlarla çeşitli eserler kaleme almıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 487; *İzâhu'l-meknân*, I, 159, 326). Bunların en meşhuru Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin *Tenbihü'l-gâfilin* adlı eseridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğfl" md.; *et-Ta'rifât*, "ğaflet", "nisyan" md.leri; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 206; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 724; II, 1436; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1983, s. 349-350; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 185; Müsned, II, 177; *el-Muvaţta'*, "Şalât" 8; Tirmizî, "Da'avât", 65; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulüb*, Kahire 1961, I, 108, 120; Sülemî, *Tabakât*, s. 81, 101, 105, 106, 116, 119, 159, 232, 241, 253, 271, 368; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 221, 321; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 97, 181, 251, 435; Herevî, *Tabakât*, s. 148; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 281; III, 367; a.m.f., *Mükâşefetü'l-kulüb*, Beyrut 1985, s. 34-37; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ'*, s. 367, 451, 634; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, III, 225; Fahrreddin er-Râzî, *Meşâtihu'l-gayb*, XXIV, 115; İbn Kayyim el-Cevzîye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1403/1983, II, 451; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 124; *Keşfü'z-zunûn*, I, 487; *İzâhu'l-meknûn*, I, 159, 326.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

GAFLET

(الغفلة)

Hukukî işlemlerde kolayca kandırılabilir derecede saflık, dikkatsizlik ve ihmalkârlığı ifade eden İslâm hukuku terimi.

Gaflet kelimesi sözlükte, "bir şeyi yerli ölçüde dikkat ve özen göstermediği için unutmak, dalgınlıkla veya unuttuğu halde terk ve ihmâl etmek, aldatmak, farketmemek, boş bulunmak" gibi anlamlara gelir. Kur'an-ı Kerim'de otuz beş yerde (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.), hadislerde de sıkça geçen (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.) gaflet ve türevleri hep bu sözlük anlamı çerçevesinde kullanılır. Gaflet bir yönüyle kişinin irade ve idrak zayıflığını ifade ettiğinden İslâm hukukunun ehliyet, hacir, mükellefiyet gibi ilgili olduğu çeşitli konularında ayrı bir önemle ele alınmış ve giderek terim anlamı kazanmıştır. Ancak gaflet, fikhin hem usul hem de fûrû kısmında ortak bir kavram iken bu kökten türeyen **gâfil** kelimesinin genelde fikhî usulünde, **mugaffel** ve **zû gaflet** kelimelerinin de daha çok fûrû-i fikhîta terimleşerek kısmen farklı anlamlar kazandığı söylenebilir.

İslâm hukuku terimi olarak gaflet, bir kimsenin hukukî işlemlerde kolayca aldatılabilecek derecede saflık, dikkatsiz ve tecrübesiz oluşunu ifade eder. Bu durumda olan kimseye "mugaffel" veya "zû gaflet" denilmekte olup literatürde tecrübe azlığı, dalgınlık, saflık, hatta aşırı iyimserlik ve karşısındakine güvenme sebebiyle kâr-zarar hesabını iyi yapama-

yan, sık sık **gabn***e mâruz kalan kişi anlamında kullanılır. İslâm hukukunda ilk olarak akid hürriyeti ve akdi kuran iradeye saygı benimsemiş ve ölçü alınmış olmakla birlikte hukukun bir ödevi de hukukî ilişkilerde hakkaniyete uygun bir dengeyi kurmak, hak ihlallerini ve hakedilmeyen mağduriyetleri önlemek, korunması gereken kişi ve haklarla ilgili düzenleme getirmek olduğundan gafletin hacir sebebi olup olmayacağı İslâm hukukçuları arasında ayrı bir tartışma konusu olmuştur.

Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in konuya yaklaşımları birbirinden farklıdır. Ebû Hanîfe, Habbân b. Münkız hadisinden hareketle gaflet sahibinin hacredilmeyeceği görüşündedir. Küçük farklılıklarla hemen hemen bütün hadis mecmualarında yer alan bu hadiste, Habbân b. Münkız adlı sahâbinin alışverişlerinde sık sık gabne mâruz kaldığı, ailesinin onun hacredilmesini Hz. Peygamber'den talep ettiği, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in ona alışveriş yapmamasını söylediği, fakat Habbân'ın, "Yâ Resûlallah! Ben alışveriş yapmadan durmam" karşılığını vermesiyle Hz. Peygamber'in, "Öyleyse alışveriş yaparken 'aldatma yok' de, üç gün muhayyerlik hakkına sahip olursun" dediği rivayet edilir (Buhârî, "Büyû", 48; Müslim, "Büyû", 48; İbn Mâce, "Ahkâm", 24; Ebû Dâvûd, "Büyû", 66). Ebû Hanîfe esasen hür, akıllı ve bâliğ kimsenin ehliyetinin kısıtlanmasını, çok savurgan bile olsa sefihin hacredilmesini uygun görmediğinden gafleti de hacir sebebi saymamıştır. Şeyhîzâde, gaflet sahibi kimsenin kâr-zarar hesabını iyi yapamadığı, saflık ve dikkatsiz olduğu için gabne mâruz kaldığı doğru olmakla birlikte bu kimsenin malını ifsat etmediğini ve ifsat kasnının da bulunmadığını, Ebû Hanîfe'nin de bu gerekçeye dayanmış olabileceğini belirtir (*Mecma'u'l-enhur*, II, 441-442). Çağdaş hukukçulardan Karadâğî de Ebû Hanîfe'nin kanaatini teyit eden şu mütalayı ileri sürer: Kazanç getirici tasarruflarda bulunamamak ve malı zayıf etmek açısından aynı kapsamda değerlendirilseler de sefih ile gaflet sahibi arasında şöyle bir farktan bahsedilebilir: Sefih malını bilerek, isteyerek itlâf etmektedir; halbuki gaflet sahibi itlâf etmeyi kastetmez, fakat tecrübesizliği ve saflığı sebebiyle gabne mâruz kalır. Aynı şekilde sefihin idraki tam olmakla birlikte gösteriş düşkünlüğü veya başka sebeplerle malını ölçüsüzce harcar. Halbuki gaflet sahibinin insanları tanıma ve onlarla ti-

carî ilişkide bulunma açısından kısmî bir kavrayış eksikliği vardır. Öte yandan gafletin sebebi üzerinde de durulmalıdır. Gafletin sebebi tecrübe ve dirayet eksikliği ise bu hacir için bir sebep teşkil etmez; çünkü insanlarla ticarî ilişkiler arttıkça ve piyasa tecrübesi kazandıkça bu eksiklik giderilebilir. Eğer gafletin sebebi akıl zayıflığı ise bu akıl zayıflığının kâr ve zarar arasında temyiz edememe noktasına varıp varmadığına bakılmalıdır. Eğer bu noktaya varmışsa derecesine göre bu kişi ya ma'tûh ya da mecnundur. Ancak temyiz gücünü kaybedecek noktaya varmadığı halde yine de gabne mâruz kalıyorsa hacredilmesi doğru olmaz (*Mebede'ü'r-rızâ fi'l-ucûd*, I, 338-340).

Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre hâkim, korumak amacıyla gaflet sahibini alım satım, icâre ve hibe gibi hezl ve ikrahla yapıldığında sahil olmayan ve feshedilebilen tasarruflardan menedebilir. Bu konudaki gerekçeleri, "Sefihlere malınızı vermeyin" meâlindeki âyettir (en-Nisâ 4/5). Çünkü gaflet sahibi de tıpkı sefih gibi malını itlâf etmektedir. Bu hüküm âyetin delâletiyle sabit olduğu için haber-i vâhidle sabit olan Habbân hadisiyle buna karşı çıkılması doğru olmaz. Bu iki hukukçu, zecr amacıyla değil gözetim amacıyla sefihin de tasarruflarının kısıtlanacağı görüşündedir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri de böyledir. Hanefî mezhebinde sefihin ve mugaffelin hacri konusunda İmâmeyn'in görüşü esas alınmıştır.

Müteahhir devir Hanefî hukukçularından bir kısmı bu konuyu fesad sebebiyle hacir başlığı altında ele alarak fesadın Ebû Hanîfe'ye göre hacir sebebi olmadığını, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise fesad sebebiyle hacrin câiz olduğunu belirtmişlerdir. Fesadın iki türünden biri, düzgün tasarrufta bulunamayacak ölçüde saflıktan kaynaklanan akıldaki hafiflik, diğeri de malı zayıf etme derecesine varan müsrifliktir. Bu ikinci türün, yirmi beş yaşına kadar kişiye malının verilmesine engel olduğu hususunda icmâ vardır (*Bezzâzî*, V, 228). Bu ayırmda birinci türün gafleti, ikinci türün de sefihî çağırıştırdığı görülmektedir. Kâdîhan'ın da sefeh, tebzîr ve gaflet sebebiyle hacir başlığı altında ağırlıklı olarak fesad durumunu incelemesi (*Fetâvâ*, III, 637 vd.), fesadın bu üç durumu da içine alan geniş bir kavram olarak düşünüldüğünü teyit etmektedir. Bâbertî ise *Hi-dâye*'nin fesad sebebiyle hacir bahsini şerh ederken buradaki fesadın sefeh anlamına geldiğini, sefeh'in de insana âriz